

„ELSZABADULÓ EGYENLŐTLENSÉGEK”

Ferge Zsuzsa (2000), Budapest: Új Mandátum – recenzió

Gergely Orsolya

Ferge Zsuzsa budapesti szociológus, a magyar szociálpolitika egyik legkiválóbb teoretikusa. A társadalmi egyenlőtlenség kérdésével, szociálpolitikával foglalkozik, vallomása szerint kutatásaival szakkérdésekre keresett mindig is választ, de indítéka sokszor a felháborodás volt. Felháborodás azon, hogy miért olyan igazságtalanul egyenlőtlenek az emberek életesélyei? Miért élnek olyan sokan nyomorúságban, a társadalom peremén? Hogyan alakulnak ki egyenlőtlenségek és kiszolgáltatottságok, hogy melyek a mögöttes okok, s hogy hogyan befolyásolhatják mindezt társadalmi intézmények és mechanizmusok, mondjuk az iskola vagy a szociálpolitika.

Szerkezetileg a könyvben közölt tanulmányok négy fő fejezetet köré szerveződnek. Az első – Elméleti keretek – fejezethez tartozó tanulmányok az állam jóléti szerepének újrafogalmazásával, az ellátási felelősség kérdéseivel, a redistribúció leépítésével törvényszerűen együtt járó társadalmi kockázatok számbavételével, az ezekkel kapcsolatos dilemmák társadalmi dimenziókban való értelmezésével foglalkozik. Ferge szerint a modern állam a legváltozatosabb szociális funkciókat, mint a segélyezést, a munkakörülmények szabályozását, az egészségügyet, a lakásügyet, az oktatást, a társadalombiztosítást valójában nem valamiféle jótékony, szolidaritás által fűtött megmondolásból, hanem kényszerből vállalta fel. És ezt többnyire az erősebb csoportok „veszélyérzetéből fakadó nyomására”, mely csoportok az új funkció fedezetéhez még adóval is készek voltak hozzájárulni. A könyv második fejezete a kilencvenes évek magyar szociálpolitikájának hiteles, és bátran mondom: olvasmányos története. Az elemzések részletesen bemutatják a magyar társadalomban zajló elszegényedési folyamat társadalmi-gazdasági gyökereit, a magyar kormányok szerkezet-átalakító és kríziskezelő törekvéseit. A kilencvenes évekbeli társadalmi jogalkotás szociális hátterének feltárásával foglalkozik a harmadik rész. Bemutatja a foglalkoztatási- és a szociális törvény gyakorlati elveit és a mögöttük megjelenő értékrendet. Különösen érdekes az OECD országok segélyezési elveit és technikáit bemutató kutatási zárójelentést összefoglaló tanulmánya, mely támpontot nyújthat a magyar segélyezési rendszer megújításához. Az utolsó fejezet pedig a rendszerváltás társadalmi hatásait vizsgáló empirikus kutatások legfontosabb eredményeit

tekinti át, különösképpen a nyertesek és vesztesek társadalmi tagolódására fókuszálva, a társadalmi struktúra átalakulására, a rendszerváltás megélésének és szubjektív megítélésének megközelítésére.

Az ELTE gondozásában, 2000-ben megjelenő *Elszabaduló egyenlőtlenségeket* legtalálhatóbban válogatáskötetnek nevezném, ugyanis a szerző – saját bevallása szerint is – az elmúlt évtizedben írt fontosabb tanulmányait fogta össze ebben a munkában. A könyv előszavában a szerző jelzi, hogy a közölt tanulmányok az állam szerepváltozása, funkcióinak bővülése avagy szűkülése, valamint a civilizációs funkciókkal kapcsolatos közfelelősség történelmi alakulása témakörökre épülnek. Mindezeknek közös jellemzője, hogy mind a három problémakört mélyen befolyásolják a globalizáció folyamatai.

A második kutatott kérdéskör a rendszerváltás hatása az egyes társadalmi csoportok előnyösebb vagy hátrányosabb helyzetváltozására, a szegényekre és a szegénységre, végül pedig a társadalmi szerkezetre és a társadalmi integráltságra. Ferge szerint a múlt differenciálatlan elutasítása „kevésbé volt legitim a szociálpolitikában, mint más területeken”. Ennek ugyanis volt egy sor olyan európai eleme, amelyek már akkor is játszottak bizonyos társadalomintegráló szerepet – például az iskola, egészségügy, társadalombiztosítás, nyugdíj – és amelyektől kár volt megszabadulni. A kényszerek romboló hatásához ugyanakkor hozzájárult a „minimális szociális állam” új doktrínája, az integratív és életesélyeket javító nagy rendszerek szinte visszafordíthatatlan felbomlása, a legszükségesebb társadalmi védelmekről való megfélemezés és szélsőséges új nyomorúságok természetesként való elfogadása.

Harmadik problémakörként a társadalmi értékekhez való társadalmilag differenciált viszony alakulását taglalja, mindekelőtt a szabadság és biztonság, szabadság és szolidaritás közötti összefüggést. A szerző véleménye az, hogy ennek megítélése nemcsak attól függ, hogy valaki egyénileg boldogul-e a rendszerben vagy sem. Persze a jobb helyzetű, vagyis magasabb jövedelmi szinttel rendelkező, magasabb iskolai végzettségű csoportok ítéletei kedvezőbbek, viszont náluk is általában fontosabbak a politikai vagy szubjektív jellemvonások, beállítódások, mint a kemény tényanyag – fejt ki a szerző.

A tanulmánykötet mondanivalója néhány kulcsfogalom köré szerveződik. Egyik ezek közül a civilizáció fogalma, amihez szorosan kapcsolódik a decivilizáció. A szerző szerint a civilizáció a társadalmi együttélést teszi lehetővé, s ez által a társadalom egészéé. Tehát elvben mindenkié, gyakorlatilag viszont, mivel magától nem jut el mindenkihez, mégsem „részesül” belőle azonos módon mindenki, így a civilizáció csak egyes csoportoké. A civilizáció a társadalom minden egyes tagjára való kiterjesztésének nehézsége pedig az olyan források megteremtésének problematikus voltából fakad, amelyek bizonyos, az adaptálást lehetővé és értelmessé tevő feltételek kialakulását, illetve megvalósulását tennék lehetővé. A szerző decivilizációs folyamatnak nevezi az állam visszavonulását a már tradicionálisnak tekinthető szociális funkciók (ingyenes egészségügyi ellátás és oktatás, foglalkoztatási kötelezettség) betöltéséből. E folyamatok következményei a társadalmi dezintegráció mindannyiunk által észlelhető megjelenési formái, mint a szolidaritás mérséklődése, az önromboló magatartásminták felerősödése, az előítéletek, a xenofóbia elmélyülése.

Ferge Zsuzsa – mint mondja – a hatvanas évek közepén arra a kérdésre próbált választ adni, hogy miért nagyobbak a társadalmi egyenlőtlenségek, mint lenniük kellene a politika deklarált ideológiája és önképe szerint is, meg a saját igazságérzete szerint is, a kilencvenes években pedig azt szeretné tudni, miért nőttek meg olyan hirtelen és olyan látványosan a társadalmi egyenlőtlenségek a korábbi rendszerhez képest. A dúskáló, gya-

korta hivalkodó gazdagság és a szélsőséges nyomor a minden napok része lett, ami nem is mond ellent a piaci fundamentalizmusnak, azonban az egyenlőtlenségek elszabadulása súlyosan ütközik a többség igazságérzetével.

A szegénység újrafelfedezésének korszakában az egyenlőtlenségek mérséklésére irányuló társadalompolitikát javall és lát lehetőségként a szerző. Mint mondja, a mai folyamatok megállítása, visszafordítása szükséges, sőt mi több: közös érdek, mivel a már beindult decivilizációs folyamatok az egész társadalom minőségét rontják. „A nyugati szakirodalom „perverz” újraelosztásnak nevezi azt, amikor a jobb helyzetűek kapnak többet a közpénzből, legyen ez tényleges juttatás vagy adókedvezmény. Nálunk most tudatosan vállalva ilyesmi van, miközben sok más említett célról nem esik szó. Vajon attól lesz-e valaki polgár, hogy kevesebb adót fizet, több kedvezményt, magasabb gyerekellátást kap, mint a többiek? Vagy attól lesz-e polgár valaki, hogy felemeli a fejét, kiegyenesíti a gerincét, nem fél, mert nem kell félnie sem a szélsőséges létbizonytalanságtól, sem a hatalomtól, és sérthetetlen az emberi méltósága éppúgy, mint az emberi jogai? Én a második megoldást kedvelem jobban.” (Ferge, Népszabadság, 2001).

Az idézett mondatok nem a könyvből származnak, ezeket egy interjú során mondta Ferge Zsuzsa. Viszont jelentősnek tartom e kijelentését, mert nagymértékben körvonalazza azt, amit a szerző hisz a szegénység, mint társadalmi jelenség, tényenyhítési, hatékonyabb orvoslási lehetőségeiről.